

Lektorai jelentés XV.

Tomási Aron: Úszás az n pad i műve

Ami lenyűgöző, amit legelőször el kell mondanom, amit szinte felkiáltás szorúan kell közölnöm: hogy milyen frissek, milyen elevenek, milyen nedvusak, milyen rozdegon ragyogóak, szívérványosak és varázslatosak Tomási Aron régi darabjai. Pényűk nem hervadt el, de talán még erőteljesebben mutatkozik meséjének, zöldrellő szavainak sok ága-boga, levele, mennyire nem hervadt el, milyen úde elevenéggel és báronyba akarattal feszül ma is! Ma sem lehet szorongás és meghatottság nélkül, ámulat és odaadás nélkül olvasni hajdani játékeit és az olvasónak /hiszen most csak az olvasóról van szó/, ma sem adnak kevesebbet, mint annakidején. Különösen az Énekes madár ez a shakespearei bűvölet i játék, ez a felejthetetlen tisztaságu és tisztító humoru, mókázó és komorkodó igazságosító és a rosszat büntető népmese-álm csillagzik és énekel változatlan gyönyörűséggel.

A Tomási Aron szinpad i műve i nek című cím mögött nyolc darabot, játékot, népi játékot, drámai játékot, komoly játékot találunk, időrendben a következőket :

1. Énekesmadár /1933/
2. Tündöklő Jeromos /1936/
3. Vitéz lélek /1941/
4. / Csalóka szívérvány /1942/
5. Hullámzó völgyény /1947/
6. Ördögölő Józsiás /1952/
7. Hegyipetek /1958/ kézirat/
8. Boldog nyárfalevél /1961 - kézirat/

első

/Az első öt darabnál az előadás évszámát jelöltem, az utolsó háromnál a megírás időpontját./

Tamási játéka /és nem véletlen, hogy mindig ját knak jelzi darabjait/ nem sorolhatók a realista természetű színművek közé /talán a Boldog nyárfalevél és a Csalóka szivárvány egyes motívumai, vagy a Vitéz lélek bizonyos pillanatai, és a Hullámzó vőlegények célszerűen egyenletes konstrukciója utal leginkább a realista darabírás emlékeire/ a szó általánosan elfogadott vagy általánosan használt értelmében. Tamási játéka valóban játékok, tündökletesek, varázslatosak, mint a népmesék és ugyanúgy mint a népmesékben a sárkányok, csodák, boszorkányok, tündérek, óriások, emberevők, békává, madárrá, virággá vagy sziklává varázsolt hőseinek kalandjai, harcai, töprengései, megváltásai vagy odaadásai mögött ott van a nem-mesei élet irtózatossága kegyetlen, okos, vagy durva realitása, - az ő tündérmesei, ördögizései, szivárványépítései és léleklátásai mögött is ott van a realis élet kemény, nagy szivdobogása és lélegzete. Tamási nem is népmese-motívumokat vagy népmeséket, vagy népmesejelenségeket használ fel darabjaiban, véleményem szerint ő maga teremti a népmesét első darabjától az utolsóig, egyszerű kedéllyel és virágzó nyelven. Ha a művektől általában nem azt kérjük ezámon, ami nincs bennük, vagy amit a szerzőjük szándéka szerint nem is akart a műbe foglalni, hanem a megírt művet magát veszi vizsgálati alapul, annak indulatait és az abból áradó vállomást, akkor, így Tamásinál is automatikusan eszik a mű lényegétől idegen kritikai indulat, vagy követelés lehetősége, sőt jogossága is. A műveket, tehát Tamási műveit is adottsagnak kell venni. Tamási mesét, varázslatot, költészetet, tündérszínházat akart a színpadból csinálni, ez legjobb meggyőződésem szerint sikerült is neki és ebben kell látnunk Tamási első színpadi műveinek uttörő voltát. Anélkül, hogy a 30-as 40-es évek magyar színpadának elemzésében bocsátkoznék /hiszen erről utólagos emlékeim, kritikai, irodalomtörténeti és színpadtörténeti vázlatom tájékoztathatnak/

így utólag és irodalmi emlékeimre támaszkodva is megmerem állapítani, hogy Tamási az akkori magyar színpad hervatag fényceinkéi és köd-deszkái közé friss ragyogással tódult be, elültetett egy eleven, erős és szilaj kis hegyi fenyőt a magyar színpadon. Tamási legértőbb értői és színpadi játékaiknak legszeretőbb kritikusi, akik szinte szorongva figyelték és vallomásukkal támogatták a költő szép és frissítő vállalkozását, Illés Endre és Német László is a költészet és a varázslat ujraszületését és diadalát látták Tamási első játékaiban és ünnepezték bátorságát és bájját. Költészetet és varázslatot vitt a magyar színpadra, költészettel és varázslattal ujitotta meg a magyar drámát, vallották annakidején és vallomásuk igazát nem cáfolta meg az idő, csak megerősítette.

Tamási darabjai közül négy 1941 előtt született, a felszabadulás utáni első darabja a nagy sikert aratott Hullámzó völgyény még az utolsó kettő az 1958-as Hegyipatak és az 1961-es Boldog nyárfalevél. 1952-ben írta az Ördögölő Józsiás című ördög-tündérajtétékot amely kiadásunkban /párosítva az Énekes madár átdolgozott változatával/ is megjelent a Kakasok az édenben című kötetben, 1956-ban. A Hullámzó völgyény Tamásinak a legkiegyensúlyozottabb, legegyszerűsebb darabja, ha eltekintünk az Énekes madártól, amelynek tündéri egyensúlyosságát nem bontja meg a Tamási többi darabjaiban itt-ott található székecsesség, de amely a Szentivőnéji álom holdfény-büvöletével azonos szépségű csoda és móka szövevény, álom és a szerelem madár-éneke. A Hullámzó völgyény /nagyon leegyszerűsitem/ az érdek és a művészet külső és belső harcainak darabja, a tiszta teremtő vállalkozás és az ipari alkalmazkodás viaskodása, amely természetesen sok kedves bonyodalom és derűs helyzet után az előbbi győzelmével végződik. Az Ördögölő Józsiás igazi mesejáték, bár ez a darab Tamási leghosszadalmasabb, tulajdonképpen legnehezebben bonyolódó darabja, szabályos népmese történet a tündérkirálylány kezéért és szerelméért

szellemi és testi párbajt vívó kőrökkal, természetesen királyokkal, mint a népmesében, ahol a királylány kezét szintén természetesen a nép fia nyeri el józanával, okosságával és tiszta szívével, a ezzel elnyerte a királyi trónt is. De az ördögök beburakodnak a királyi udvartartásba, a kancelláriába és különböző cselekkel, szervezkedéssel "át akarják venni a hatalmat", ami sikerül is nekik időlegesen, de József király a nép segítségével visszacszerzi a hatalmat és elűzi az ördögöket. Az Ördögölő József nagy mulatságos darab, sok olyan helyzetet, tréfát teremt benne Tamási, amely feleltethetetlen.

Napjainkhoz legközelebb álló, de egyben legkomorabb, mondhatnám legszenvedélyesebb két darabja Tamásinak a Hegyipatak és a Boldog nyárfalevél. A Hegyipatak történelmi ideje 1941, a Boldog nyárfalevél 1946. Komorságot és szenvedélyességet azért említettem Tamási darabjaival kapcsolatban, mert ezek a darabok tükrözik a mai Tamási Áront, vívódó, az erkölcsi problémákat mindig is a műve középpontjába állító Tamási Áront a legjobban, véleményem szerint jobban, mint az utóbbi időben írt novellái, kisregényei. Ezek a darabok bármennyire is a reális történelmi keretek között maradnak, tulajdonképpen erkölcsi síkon történnek, az önmagáért küzdő, a maga harmóniáját és egyensúlyát kereső lélek történelmi ezek, olyan belső viták ~~xxx~~ kivételével, ahol szinte mindent egy ember mond, véleményét és ellenvéleményét csak belezsefol más és más, szinte csak a lényegig absztrahált alakokba, figurákba, akik egy-egy /helyes vagy helytelen/ etikai álláspont eszményített hordozói. Tamási egész életművére a harmóniakeresés, a harmóniateremtés és a harmónia, az anyag és a szellem, a test és a lélek, a természeti és a transzcendens világ szétválaszthatatlanságának, szűkegezerű összetartozásának vallomása nyomja rá a bélyegét. És ennek a harmóniakeresésnek, új megfogalmazása ez a két darab. Mert a Hegyipatak életbenmeradt feldult lelkű, vagy a lét megértésében részesült hősei mindnyájan

az igazságot keresik, egyik csak a testben, a másik csak a szellemben, a harmadik a szolgálatban, de a megtalált igazság nyugalmában csak az részesül, aki nemcsak megérti, hogy a test és a szellem, az anyag és a lényeg, korábbi fogalmakkal élve az isteni és az emberi mulhatatlanul, ezétválaszthatatlanul egyívé tartozik, egyik sem nélkülözheti a másikat, hogy az élet értelme nem kizárólagos eszelőssége, szinte tajtékzó szolgálata, hanem az élet értelme maga az élet, minden együtt, a szerelem és a halál, a nemzés és a születés, a munka és a pihenés, a harc és a megnyugvás. Persze, a fentiek ilyen kizárólagos értelemben elsősorban a Hegyipataiban fogalmazódnak meg, hiszen a Boldog nyárfalevél azért az előbbinél sokkal játékosabb, játék, bár a mélyhegedű hangok komor zengése szövű át még a legderűsebbnek ható helyzeteiben is a darabot. A Boldog nyárfalevélben Tamási a mindig megkísértett hűség, a makacs szerelmes várához a mellett tesz hitet, ki mondja, hogy a hűséget és a szerelmet és itt már többről van szó, mint egyszemélyi hűségről és szerelemről/ nem lehet bármilyen ezenvedéssel és lemondások után csalással próbára tenni és így visszaszerezni. Hogy titokban nincs joga kételkedni és kételkedésének igazát álruhában lemérni senkinek. Hogy tisztaságra csak tisztasággal, nyíltságra csak nyíltsággal szabad válaszolni, mert a rejtőzködés a medve-ruha, vagy pillangó-köpeny csak keserűséget, csalódást okoz, még akkor is, ha jogot érzünk az álcózásra. Hogy csalással nem lehet szívet építeni, csak szívet összetörni, hogy a család nem ut a boldogsághoz.

Beszélnem kell még Tamási három korábbi híres darabjáról, a Tündöklő Jeromorról, a Vitéz lélekről, és a Csalóka szívárványról. Bár mind a három darabban sok ugynevezett színadi egyensúlytalanság van, én mind a három darabot mesteri játéknak tartom, annak ellenére, hogy éppen ebben a három darabban látok ~~szerelemes és szerelmes~~ olyan problémákat, amelyek összefüggnek Tamási korábbi helyzetével és helyzetéből fakadó írói magatartásával

egyreszre szükségszerű kérdéseivel. Mindhárom darab 1945 előtti. És mindhárom darabban van bizonyos homályosság, de azonnal hozzá kell tennem, hogy ezek a problémák és homályosságok véleményem szerint egyáltalán nem érintik a művek kiadhatóságát. Hiszen a művek az Énekes madár mellett ~~kivételképpen~~ talán a legjobb színházi művei Tamásinak. A Tündöklő Jeromosban nem a politikust általában, de a népmítós politikust leplezi le Tamási, azt a színhámost, aki gyűlöli a népet, de /és mivel úgy véli, hogy csak így tud a hatalomba kerülni és a hatalomban maradni/ mindig a népről beszél "a népért cselekszik" - valójában hazug, otromba, gonosz, valójában maga az örcög, aki azért beszél a népről és azért cselekszik látszatra a népért, a tömegekért, mert tudja, hogy a tömegek nélkül nincs igazi hatalom, a tömeg támogatása nélkül "szolgálat" vagy uralma csak időleges lehet. Problémát említettem az előbb? Nos, mintha a Tündöklő Jeromosban az országoló hatalom és a hatalom szervei és a politika, illetve a politikus között mintha egy kicsit különbséget tenne Tamási. Mondom, ez csak villanatra van a műben, de mégis jelen van a csendősr és a pap, teljesen pozitív szerepeltetésével. A Vitéz lélekben tulajdonképpen a maradiság és az újat akarás csap össze, ez a darab a romjaiból újjá pülő ember szép eposza, éposz, amelyben először fogalmazódik meg nagy erővel és legenda-tünékeny szépséggel Tamási azóta annyiszor újramondott gondolata a testi és lelki a "földi és égi" eggyüvé tartozásáról, egy elképzelt és a képzeletben tovább épített szerelem, majd megvalósuló szerelem harmatos virágzásiában. Itt viszont mintha valami gép-ellenesség árnyéka vetődne olykor a történet szövetére. A Csalóka szívárványban a sors-váltás, a szerep-váltás, az álarc-mögöttiség ősi problémáját veti fel Tamási Aron, persze a boldogság megszerzésének, és birtoklásának szintén ősi igényével kapcsolatban, nevezetesen azt, hogy szabad-e más vagy mások álarcá mögé húzódva szinte más testébe bujva, tehát orvul, tehát nem igazi valónkkal, tehát lényegében álnokul megszerezni a gyakorlati boldogságot a szerelemben. Tamási határozottan nemet mond!

Kimondja, hogy sem a szív, sem az értelem nem forogja el az álarcokat, hogy a csalással megszerzett boldogság csak látszat-élet, csak látszat valóság, mert mögötte, fényruhája mögött ott van a gyötrődő szív, mert tudós koponyája, szakáll-álarca mögött megbotlik az értelem, kimondja, hogy mindenkinek kötelessége a maga sorsát vállalnia, a maga életét élnie, a maga valóságos problémáival megküzdenie. De a Csalóka szivárványban mintha egy kicsit a szellem-ellenesség pokolvirágai is illeszkednének, mintha a kételkedés számára sem kapna feleletet.

Ugy gondolom, hogy Tamásinak nemcsak novellái vagy regényei, de színpadi művei is századunk irodalmának és évtizedünk irodalomtörténetének egyik legszebb fejezetét alkotják. Meggyőződésem, hogy Tamási színpadi művei megjelentetésével nemcsak kiegészítjük Tamási eddigi műveinek szép sorozatát, de a színpadi művek kiadása, együttes bemutatása mai irodalmunk, mai színházi életünk szempontjából is fontos lesz.

Természetesen a színpadi művek megjelentetésének van egy csomó apróbb vagy nagyobb gyakorlati problémája, de ezeket a problémákat véleményem szerint Tamásival együttörtősen könnyedén meg lehet oldani. Gondolok elsősorban egy-két kisebb változtatásra, többek között egyes helytörténeti utalások esetleges korrigálására, bizonyos minimális erdélyi vonatkozások megbeszélésére és kijavítására, egyes szereplők /pl. csendőr/ darabbeli funkciójának esetleges átértékelésére.

Mikor a színpadi műveket szívből kiadásra javaslom, hozzáteszem azt is, hogy meggyőződésem szerint a könyv megjelenése nagy öröme fog szolgálni íróknak, kortársaknak és olvasóknak egyaránt, és hogy ez a könyv szép mondat lesz a maradandóság fényét magán hordozó fejezet a magyar drámaírás történetében.

Budapest, 1961. X. 26.